

Radu Harhoiu, *Huni și goți hunici la Dunărea de Jos / Hunen und gotische Hunnen an der Donau*. Muzeul Județean Buzău, Biblioteca Mousaios 16, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2020, 173 p., 55 figuri în text.

Lucrările autorului cărții prezentate au impulsionat în decursul vremii investigarea perioadei migrațiilor (sintagmă din ce în ce mai des comentată critic), cu rezultate mereu citate în literatura de specialitate de la noi și mai ales din afară. Este suficient să fie amintită o ceva mai veche contribuție, dar rămasă actuală prin întregul său conținut și care pentru întâia dată a structurat o imagine mai clară despre perioada timpurie a migrațiilor pe teritoriul României, sprijinită pe demersul anevoios presupus de racordarea și comparația dintre cronologiile locale și cea central-europeană. A fost susținută o examinare detaliată a artefactelor provenite din descoperiri funerare mai ales (mult mai puține din așezări), a tezaurilor propriu-zise sau depozite prețioase mai mici ori chiar a „descoperirilor izolate”, miza fiind aceea a unor încadrări cronologice argumentate, alături de precizarea unor rețele ale relațiilor culturale¹.

Dacă lucrarea înainte amintită este una „tehnică” în esență, adresată în mod strict specialiștilor interesați de perioadă și problemele de cronologie, noua carte susține o abordare mai degrabă simetrică, orientată spre semnificații sociale descifrabile ale artefactelor și contextelor din care provin, așa cum semnalează de la bun început chiar titlurile unora dintre capitole: „Recepționări rituale și tehnologice”; „Elitele devin vizibile”; „Lumi aulice. Vase din aur și argint”; „Însemne de rang, centre de bogăție – centre de putere”. În aceeași măsură, dinspre reperele oferite de arheologie, dar și cu sprijinul informațiilor din surse literare, atâtea câte există, este punctată pe întreg parcursul textului evoluția unei perioade bogate în evenimente, produse în legătură cu intervenția hunilor, efemera structură de putere creată de aceștia în Europa și interacțiunile cu Imperiul Roman târziu. Nu lipsesc succinte reexaminări tehnice ale artefactelor exemplare, precizări cu privire la paralele identificabile și contextele de proveniență, cu distribuții la orizontală în regiuni învecinate sau mult îndepărtate, evidențiate fiind din nou legăturile cronologice și culturale.

Cu trimitere la titlul cărții, este de adăugat precizarea autorului, justificată de o întreagă bibliografie anterioară, anume că prin etnonimul *huni* – populație asiatică ale cărei origini nu sunt îndeajuns clarificate, posibil precizați de surse antice chineze la granița nordică a Chinei și în Mongolia de astăzi – este de înțeles numele colectiv revenit unei confederații de triburi răsăritene, polietică, nomazi și seminomazi, încheată în cursul mișcării spre vest. Propunerea unei denumiri generice alternative – *nomazi ecvestri* – este rezonabilă (p. 16–20), deși măcar în anumite contexte ar putea interveni confuzia cu grupuri suficient de clar precizabile și chiar la o dată anterioară, cu mod de viață asemănător celui al hunilor – exemplul neamurilor sarmatice din răsărit. Pe bună dreptate, ne este atrasă atenția asupra imaginii sumbre, mult exagerată, sub care hunii (păgâni) apar mai ales în unele surse creștine ale vremii, cu siguranță amplificată și de frustrările generate de incursiunile devastatoare în Imperiu și repetatele înfrângeri pe care romanii le-au suferit. În fond, ca alte populații nomade și seminomade din răsărit, hunii susțineau modelul unei civilizații specifice, cu propriile forme de organizare, a căror eficiență a fost dovedită, iar varietatea artefactelor prețioase ca cele remarcate pe parcursul cărții exprimă rafinamentul unei elite cosmopolite, concurentă prin imitație a celei din lumea romană târzie.

¹ HARHOIU 1997.

„Goții hunici” (după Herwig Wolfram) sunt goții din perioada hunică. Pe măsura datelor arheologice de acum, rămâne obscură o eventuală rețea a locuirii, cu așezări susținute de o populație gotică locală din acea vreme, adică prima jumătate a secolului al V-lea, în aria Dunării Inferioare, Câmpia Munteniei spre exemplu. Este o problemă încă dezbătută, chiar în legătură cu o posibilă prelungire a culturii Sântana de Mureș – Cerneahov într-o etapă de început a secolului al V-lea². Dar, așa cum autorul indică pe parcursul cărții, chiar unele dintre artefactele examinate mai probabil fac trimitere la reprezentanți ai elitei gotice, ca aliați ai lui Attila.

Spațiul geografic care stă în centrul atenției este acela al „Barbaricum-ului” de la Dunărea de Jos / Dunărea Inferioară, definit în termeni nu prea clari, fiind de înțeles în primul rând aria sud-carpatică a României, întreaga Moldovă la est de Carpați și, probabil, Banatul în sud-vest. Erau de neevitat trimitere la informațiile cunoscute din Transilvania, regiunile din vestul țării și mai departe întreaga Câmpie a Tisei. Deși ca aspect secundar, în privința zonelor din urmă intervine întrebarea legată de posibilitatea desemnării în termeni mai corecți a unei locații geografice suprapuse, adică „Dunărea Mijlocie” ori „Bazinul Carpatic”, respectiv partea răsăriteană a acestuia³.

Limitele cronologice ale perioadei studiate sunt cele cunoscute, adică partea finală a secolului al IV-lea, când tocmai ca urmare a mișcării hunilor spre vest cultura Sântana de Mureș – Cerneahov a intrat într-un proces de dezintegrare și reperul clasic al anului 454, atunci când în urma bătăliei de pe râul Nedao hunii au fost înfrânți de o coaliție barbară alcătuită din foști aliați. Pe scurt, dar în termeni foarte clari, este descris mediul specific culturii amintite (cu purtătorii săi goți în primul rând, vizigoții / tervingii în aria sa apuseană), configurat ca rezultat al unei remarcabile sinteze culturale, exprimată în forme cvasi-uniforme la nivelul unui spațiu considerabil și la care influențele receptate din Imperiul Roman au adus o contribuție însemnată („Tervingi și greutungii, vizigoții și ostrogoții, oameni ai pădurilor și ai stepei. Cultura Sântana de Mureș – Cerneahov”, p. 7–12). Este de subliniat precizarea autorului că în acea vreme – este încă neclară data mai sigură la care extensia culturii în discuție a atins bazinul transilvănean – acest proces de integrare culturală a cuprins aria extra- și intracarpatică a României de astăzi, respectiv spațiul Dunării Inferioare și parțial pe al Dunării Mijlocii, acesta reprezentat prin Transilvania (p. 12).

Totuși, evoluția provinciei amintite la urmă nu pare să se fi produs sub semnul unei uniformități desăvârșite pe durata secolului al IV-lea ori, cel puțin, datele pozitive acum disponibile nu sunt suficient de convingătoare în acest sens. Siturile de pus în legătură directă cu mediul culturii Sântana de Mureș, așezări și descoperiri funerare deopotrivă, au rămas destul de puține până astăzi, iar spre nord-vest acest orizont nu pare să fi atins linia Someșului Mic și nici pe cea a Someșului Mare în direcție nordică. Descoperirile mai demult cunoscute din acest spațiu periferic al culturii Sântana de Mureș și introduse chiar într-o evidență mai nouă nu sunt concludente, cu atât mai puțin cazurile câtorva așezări vag semnalate în urma unor periegeze⁴. Situri ca cele la Archiud–Hânsuri, Fântânele–Rât, Ocnița–Pe dric, toate situate la extremitatea sud-vestică a județul Bistrița, într-o microzonă mai strâns legată de valea superioară

² HARHOIU 1999. O intervenție mai recentă, cu contextul situației din Muntenia la LĂZĂRESCU/ CIUPERCĂ/ANTON 2015, mai ales p. 220–227. De asemenea LAZĂRESCU 2015, 105–145.

³ Principalele râuri transilvănene sunt tributare Tisei, care la rândul său se varsă în Dunăre, dar la începutul segmentului său inferior.

⁴ PETRESCU 2002, hărțile I–III. Exemplul cel mai potrivit este acela al unor morminte mai demult descoperite în Cluj (actuala stradă a Memorandumului, fostă 30 Decembrie), în mod repetat datate în secolul al IV-lea și uneori puse pe seama culturii în discuție. De fapt, cel puțin unul dintre cele trei morminte mai sigur poate fi poziționat cu ajutorul inventarului în secolul al VI-lea, poate chiar ultima sa treime și prima jumătate sau primele două treimi ale secolului al VII-lea, așa cum s-a propus mai nou. A se vedea NEMETI 2010.

a Mureșului, indică o etapă mai târzie, din jurul anului 400, ca interval de tranziție la perioada de început a migrațiilor, ilustrat fiind printr-un mediu cultural mixt, alcătuit din elemente cerneahoviene, „post-Cerneahov”, alături de anumite influențe exercitate din direcția Carpaților Nordici, respectiv a grupului Dobrodzién–Guttentager și a culturii Przeworsk târzii în general⁵. De altfel, chiar hărțile care mai nou indică distribuția siturilor specifice culturii Sântana de Mureș pe teritoriul României reflectă o diferență cantitativă între regiunile extracarpatică ale României și Transilvania, în cea din urmă descoperirile mai sigure fiind concentrate în partea sa central-sud-estică, cu segmentul superior al Mureșului și cele două Târnave⁶.

Schimbările petrecute în etapa mai târzie a culturii Sântana de Mureș – Cerneahov și relaționarea lor cu impulsuri sosite din lumea răsăriteană sunt dificil de determinat și nu întotdeauna cu rezultate sigure; uneori contează chiar anumite aspecte nou intervenite în practicile funerare. Astfel de observații sunt susținute în capitolul 4, cu rezultate care prin personificare indică „soli ai unor vremuri ce aveau să vină” (p. 21–28). Este vorba mai ales despre descoperiri funerare din Muntenia, cimitirele 1 și 2 de la Pietroasele (două morminte cu o variantă a fibulelor cu placă semicirculară, în mediul nord-pontic datate spre începutul secolului al V-lea, apoi orientarea cu capul spre sud a defunctelor), mormântul unui războinic din necropola bine cercetată de la Târgșoru Vechi (conține arme, aspect neobișnuit mormintelor ceneahoviene). În termeni arheologici, debutul unei noi perioade istorice la Dunărea Inferioară este considerat a fi indicat prin inventarul mai demult descoperit la Coșovenii de Jos (nu departe de Dunăre, în jud. Dolj), tezaur ori chiar inventar funerar databil la sfârșitul secolului al IV-lea și începutul veacului următor, care conține și piese de harnașament, confecționate din argint parțial aurit și ornamentate prin ștampilare, aceasta o tehnică ornamentală datorată modei romane târzii. Așa cum analogii mai semnificative precizate de autor indică, ar putea fi vorba despre influențe mediate de huni pe un spațiu extins până în nordul Europei (p. 29–33). De altfel, în literatura de specialitate a fost definit un orizont Sösdala–Untersiebenbrunn, denumire căreia i se adaugă uneori și aceea de „Coșovenii de Jos”.

Alături de informațiile literare, apariția hunilor la Dunărea de Jos și luarea în stăpânire a malului nordic al fluviului este documentată și pe cale arheologică (cap. 6 – „Dunărea în flăcări”, p. 34–41). În legătură cu fortificațiile romane târzii există observații stratigrafice în acest sens, circulația monedei de bronz a fost întreruptă spre începutul secolului al V-lea, iar uneori în ultimele niveluri de locuire ori distrugere au apărut și artefacte specifice orizontului hunic, așa cum sunt fragmentele de cazane găsite la Hinova și Sucidava. Controlul hunilor asupra teritoriilor extracarpatică ale României a fost păstrat și după fixarea noului factor de putere în Pannonia, cândva în deceniul trei al secolului al V-lea. Cel puțin în privința unei circulații monetare propriu-zise, concluzia autorului nu poate fi contrazisă: „Culoarul Dunării pare să se fi închis de acum înainte dialogului tradițional între nord și sud.” (p. 41).

Identificarea pe cale arheologică a „nomazilor ecveștri” din perioada hunică, huni, sarmați târzii ori huno-alani (cum uneori apare în text) poate fi sprijinită pe anumite categorii

⁵ Cu trimiteri la bibliografie, comentarii mai recente la OPREANU 2003, 124–136, LĂZĂRESCU 2015, 146–165 și STANCIU 2019, 29–39. Nu poate să rămână neremarkată observația că în ultima treime a secolului al II-lea în bună parte din zona sprijinită pe bazinul mijlociu și inferior al Someșului (până la părăsirea provinciei Dacia situată în vecinătatea nemijlocită a graniței romane) a intervenit o veritabilă colonizare pașnică a purtătorilor culturii Przeworsk. De aceea, mai ales în raport cu perioada care a urmat părăsirii provinciei și Transilvania propriu-zisă, putem avea în vedere rolul mediator pentru acele „influențe nordice” revenit părții de nord-vest a României, ca întregului spațiu al Tisei superioare de altfel, posibil chiar prin intermediul unor noi impulsuri demografice originare din nord (STANCIU 2019, 15–29, 38–39).

⁶ PETRESCU 2002, harta I și LĂZĂRESCU 2015, 86 Fig. 52. În ciuda sporului de informație intervenit în timp, rămâne valabilă o precizare mai veche: la nord de Mureș descoperirile Sântana de Mureș – Cerneahov neîndoielnice sunt rare, iar cele încadrabile perioadei (de pus pe seama gepizilor?) ar trebui separate de acelea mai sigure, distribuite în estul și sud-estul Transilvaniei (NESTOR 1975).

de artefacte, cu o variabilitate destul de mare și a căror legături trimit spre mediul nord-pontic și chiar răsăritul mai îndepărtat. Înainte de toate este vorba despre bine-cunoscutele „cazane hunice”, confecționate din cupru (din spațiul Dunării inferioare sunt semnalate 15 exemplare, întregi sau fragmente), diademele decorate în stil policrom și oglinzile cu verigă centrală. Referitor la ultima categorie de piese, în relație și cu o posibilă funcție simbolică, ele au fost depuse în morminte, obiceiul nefiind atestat printre purtătorii culturii Sântana de Mureș – Cerneahov, iar într-un context funerar de la Gherăseni (jud. Buzău) o astfel de ustensilă este asociată practicii deformării artificiale a craniului, obicei răspândit în răsărit – inclusiv la sarmații din secolele II–III – și reapărut la Dunărea Inferioară odată cu intervenția hunilor⁷. Deoarece bună parte dintre amintitele cazane au fost găsite în bălți și lacuri din apropierea Dunării sau în foste brațe ale fluviului, mai vechea ipoteză a autorului despre depunerea rituală a acestor vase are o susținere puternică (p. 48)⁸. Anumite particularități ale unei fibule de la Chiojdu (jud. Buzău), împreună cu paralele la care se face trimitere, susțin presupunerea autorului despre activitatea unor ateliere locale de orfevrărie (p. 52). Ca urmare a unor observații tehnice detaliate și suficient de convingătoare, această ipoteză este formulată (alături de Michael Schmauder, autor citat în text) și atunci când sunt explicate anumite detalii ale unora dintre artefactele din bine-cunoscutul tezaur de la Pietroasele, cu o concluzie în acest sens la p. 81⁹.

Fără îndoială autorul cărții are dreptate atunci când afirmă – la modul retoric, dar forma exprimării este justificată prin calitatea multora dintre artefactele supuse atenției și specificul perioadei în general – că „Epoca hunică a reprezentat unul dintre rarele momente în care ‘Marea Istorie’ s-a desfășurat spectaculos și la Dunărea inferioară, una dintre clipele strălucirii orbitoare a stepei.” Spre deosebire de perioada anterioară, a culturii Sântana de Mureș – Cerneahov, cu ierarhii sociale care sunt greu de întrezărit dinspre arheologie și inventarele funerare, elitele din perioada hunică devin mai clar vizibile, indicate prin abundența artefactelor prețioase și asocierile dintre ele. La fel ca în cazurile altor societăți din vechime, nu a fost vorba despre o simplă acumulare de bunuri, ci despre nevoia conștientă de a fi afirmate prin bogăție puterea și prestigiul social, de data aceasta chiar și în raport cu reprezentanții ai aristocrației imperiale romane, apropiată uneori prin relații matrimoniale și mai des prin schimburi de daruri (p. 62–63). Două descoperiri exemplare sunt pe scurt reexamine, tocmai cu scopul de a fi subliniate bogăția și luxul etalate de liderii hunilor, anume renumitul tezaur de la Pietroasele și la fel de celebrul mormânt de la Concești, descoperit la începutul secolului al XIX-lea în Moldova nordică (p. 64–101, cu capitolele „Lumi aulice. Vase din aur și argint”, „Stilul policrom”, „Însemne de rang, centre de bogăție – centre de putere”). Inventarului spectaculos al mormântului amintit îi revine semnificația unui exemplu cât se poate de convingător pentru dorința liderilor acestor „nomazi ecveștri” de a-și expune statutul superior, în forme și cu bunuri de prestigiu similare celor vehiculate de aristocrația militară romană. Alături de autorul cărții, este suficient să fie amintit coiful de argint, exemplar rar, produs după moda persană în atelierele imperiale de la Constantinopol și scaunul pliant, ca cele folosite de șefii militari ai romanilor (p. 82–90).

⁷ Dacă nu cumva se referă doar la spațiul sud-carpatic al României, observația autorului cu privire la dispariția acestei practici după „episodul hunic” nu este tocmai corectă. În regiunea Dunării Mijlocii și chiar a celei Inferioare obiceiul este suficient de bine atestat în mediul Regatului Gepid (cu presupunerea preluării de la huni), dar și în cimitire databile în perioada avară timpurie. Spre exemplu, a se vedea BÓNA/NAGY 2002, 146–148, cu harta de la p. 147.

⁸ HARHOIU 1997, 133.

⁹ Sunt sugestii mai vechi ale lui Radu Harhoiu, cu atât mai mult de luat în seamă. În legătură cu tezaurul sau cele două tezaure de la Șimleul Silvaniei (data la care au ajuns în pământ nu este mult diferite de cea presupusă pentru tezaurul de la Pietroasele) a se vedea HARHOIU 1990, 232–236, KISS 1991, 252 și HARHOIU 1997, 80–82.

În ciuda documentației arheologice care indică prezența evidentă a elitei hunice în general, cu reprezentanți și din rândurile neamurilor asociate, unii dintre ei germani răsăriteni, precizarea unor identități etnice certe rămâne de multe ori sub semnul întrebării¹⁰. Ca exemplu, cel puțin o sursă scrisă, mai mult sau mai puțin credibilă, îl indică pe gepidul Ardarich ca principal consilier și om de acțiune al regelui Attila (p. 102–103)¹¹. A fost o perioadă când și jumătatea răsăriteană a Europei se afla pe calea unui proces al reconfigurărilor etnice și lingvistice, ale cărui mecanisme au rămas prea puțin cunoscute. Examinarea susținută de Radu Harhoiu în această direcție este una circumspectă, arareori cu accente, atunci când informația arheologică permite astfel de trimiteri („prințesă goto-hunică” – Chiojdu, p. 52; „defunctă huno-alană” – Gherăseni, p. 60)¹². La alt nivel, atunci când într-o regiune anume pot fi asociate variate categorii de artefacte specifice, este identificat un „centru de putere / bogăție”, cu o „elită de sorginte hunică”, ca în Moldova nordică (p. 97). În privința unei descoperiri reprezentative, așa cum este tezaurul de la Pietroasele, componenta nomad-răsăriteană este depășită de semnificația fibulelor și mai ales a inscripției runice de pe colanul de aur, trimiterea mai sigură fiind la goții din perioada hunică. În orice caz, deja titlul cărții făcea trimitere la „huni și goți hunici”. După o mai veche ipoteză susținută de István Bóna, autorul admite posibilitatea ca în zona Buzăului să se fi aflat chiar reședința lui Attila, înainte ca acesta să fi preluat controlul (p. 100).

Unele descoperiri din partea sud-estică a Transilvaniei, mai puține, tezaurile ce conțin și lingouri de aur de la Feldioara și Crasna în primul rând, ar putea fi legate de centrul de putere hunic sud-carpatic (p. 101). Într-o perioadă când pe spații mai întinse pare să se fi produs un regres demografic relativ, puținele descoperiri mai semnificative sugerează controlul exercitat de huni asupra părții centrale și de sud a Transilvaniei, teritoriu care ar fi fost străbătut de ei în drumul spre vest, dar folosit și pentru campare provizorie în timpul verii¹³. Este o presupunere ce trebuie luată în seamă, mai ales dacă avem în vedere interesul pe care zăcămintele locale de sare trebuie să-l fi prezentat pentru o populație strâns legată de creșterea animalelor.

Rămâne problematică raritatea așezărilor databile în prima jumătate a secolului al V-lea și nu doar în cazul regiunilor de la Dunărea Inferioară. În legătură directă cu modul de viață al „nomazilor ecveștri” este firească presupunerea despre așezări mai puțin stabile, cu locuințe de tipul iurtei, astăzi greu sau imposibil de identificat pe teren (p. 48–49). Putem de asemenea presupune că existența unor șefi goți asociați hunilor împreună cu suitele lor militare indică în mod indirect și prezența măcar a unei părți din populația de rând înainte aflată în subordinea lor, indiferent de compoziția sa etnică. O astfel de explicație este justificată cu precădere de rațiuni economice, adică importanța unei populații sedentare care să aprovizioneze cu cereale în primul rând sau care să aibă experiența necesară exploatarea sării transilvănene. De aceea ar trebui din nou presupusă, poate și în legătură cu specificul geografic al diverselor regiuni, o rețea oarecare de așezări rurale, cu locuințe adâncite (o tradiție preexistentă și atestată în continuare), adaptate locuirii din timpul sezonului rece. Nu este exclus ca, în afara unor metode alternative de datare, încadrările cronologice susținute până acum și aplicate unor așezări deja cunoscute să fie nu tocmai precise, adică unele situri de regulă poziționate la sfârșitul secolului al IV-lea și spre începutul celui următor să-și fi avut punctul de greutate în prima jumătate a secolului al

¹⁰ În privința etnicității din trecut, sunt din ce în ce mai numeroase demersurile sprijinite pe contribuții din domeniul științelor sociale și nu neapărat din direcția arheologiei propriu-zise. Pentru o poziție extremă, care neagă criteriile folosite de arheologi pentru determinarea unor posibile identități etnice, un exemplu la HALSALL 2011.

¹¹ Identificarea și localizarea gepizilor din perioada romană imperială târzie și cea hunică rămâne problematică. O examinare mai nouă, cu trimiteri bibliografice, la STANCIU 2019.

¹² Ca exemplu al acestei poziții cumpătate, tezaurul sau cele două tezaure transilvănene de la Șimleul Silvaniei, eventual de pus în legătură cu decizia casei regale gepide de a prelua conducerea coaliției îndreptate împotriva hunilor. A se vedea și HARHOIU 2013.

¹³ Spre exemplu BÓNA 1990, 80, cu un presupus *ordu* temporar în zona orașului Sebeș.

V-lea, așa cum o evoluție în acea vreme, fie ea parțială, putea să revină celor foarte puține date pe parcursul celei de-a doua jumătăți a veacului amintit. Spre exemplu, conform rezultatului unei examinări mai noi, în regiunea Tisei mijlocii locuirea s-a intensificat spre sfârșitul secolului al V-lea, dar poate fi indicată o continuitate parțială pe durata întregului secol, cu anumite variabile la orizontală și în forme mai mult sau mai puțin diferite¹⁴. În sensul continuității, dar afirmată în termeni mult mai categorici, mediul de specialitate românesc a susținut existența unui orizont databil în secolul IV târziu și în prima jumătate a secolului al V-lea („Costișa–Mănoaia” în Moldova, „Cireșanu” în Muntenia și „Bratei 1” în Transilvania)¹⁵, care ar asigura legătura cu siturile încadrate celei de-a doua jumătăți a secolului al V-lea și secolelor VI–VII, respectiv culturile Costișa–Botoșana–Hansca la est de Carpați, Ipotești–Ciurel–Cândești în Muntenia și Bratei–Biharea în Transilvania¹⁶.

Descoperirile databile spre mijlocul secolului al V-lea sau pe parcursul celei de-a doua jumătăți a veacului (examine în capitoul final – „Sfârșitul unei epoci glorioase”, p. 102–114), sunt puține la est și sud de Carpați, fiind din nou indicate legăturile cu mediul nord-pontic mai ales. Este formulată bănuiala că acestea ar putea indica retragerea „nomazilor ecveștri” în stepa de origine, dar susținerea ipotezei în termeni mai siguri nu este posibilă, deocamdată cel puțin (p. 113). Astfel de descoperiri nu sunt prea numeroase nici în bazinul transilvănean, dar spre finalul secolului amintit sau în jurul anului 500 sunt încadrabile bine-cunoscutele inventare funerare de la Apahida, alături de tezaurul de la Someșeni, din aceeași microregiune a văii Someșului Mic și care, fie într-un spațiu al „Dunării Mijlocii”, reprezintă un alt moment spectaculos sau al unei relative „Mari Istoriei” (după exprimarea autorului cărții) și care, cel puțin prin calitatea artefactelor, l-a prelungit pe cel de la Dunărea Inferioară. A fost data de la care, pe durata a cel puțin două secole, evoluția Transilvaniei a urmat altă cale față de provinciile extracarpatiche, în termeni arheologici fiind vorba despre acel orizont al „cimitirelor cu morminte în șiruri”, reflectare a unui fenomen cultural specific în acea vreme părții centrale și vestice a Europei. Precizare relativă totuși, deoarece pe parcursul perioadei avare timpurii, care a urmat dispariției Regatului Gepid, anumite relații cu spațiul est și chiar sud-carpatic pot fi avute în vedere, în legătură cu schimbări comune, vizibile în privința așezărilor, locuințelor și a modurilor de inventare specifice.

Total opusă strălucirii perioadei hunice, ilustrată prin bunurile prețioase ajunse în pământ, a fost perioada următoare din istoria regiunilor de la Dunărea Inferioară, citându-l pe autor „Astfel înceta orice rol al hunilor la Dunărea Inferioară și începea lunga perioadă a anostelor culturi arheologice Ipotești – Cândești sau, uneori ... *când-nu-ești*.” Sensul frazei nu este suficient de clar până la capăt ori cititorul ar putea fi derutat. Prefer să înțeleg poziția sceptică a autorului – și chiar justificată – în raport cu un concept arheologic încă nelămurit și mai ales încărcătura ideologică revenită acestuia în trecut. Într-adevăr suma vestigiilor cunoscute nu numai din regiunile Dunării Inferioare și aparținând unei destul de obscure perioade medievale timpurii sau „prefeudală” (la noi un concept frecvent vehiculat înainte) nu oferă motive pentru o comparație cu strălucirea perioadei premergătoare. Am putea să ne gândim la un fel de trecere de la „Mare Istorie”, la una mai neînsemnată, dar care a susținut schimbările importante petrecute în acele vremuri, iar arheologiei îi revine sarcina sau chiar șansa de a studia acest fenomen.

În ultimă instanță, noua carte a lui Radu Harhoiu reprezintă o remarcabilă încercare de reconstituire a perioadei, așa cum ea putea să fi decurs în spațiul supus investigației. Mai

¹⁴ MASEK 2018.

¹⁵ Explicație în termeni destul de ambigui, nesuținută până la capăt prin argumente. O examinare critică la DIACONU 1979, 550–551 cu nota 16 și mai ales HARHOIU 1992, 104–107

¹⁶ În forma inițială *complexul Ipotești – Cândești* denumirea aparține lui Ion Nestor (NESTOR 1962, 1433–1435). Criticând această terminologie mai potrivită manifestărilor culturale din preistorie, Gheorghe Diaconu a propus conceptul *cultură romanică* (DIACONU 1979, 550–551).

ales că în ultimele două sau trei decenii interesul mediului românesc de specialitate în privința perioadei migrațiilor și în general cu referire la cea de-a doua jumătate a mileniului I p.Chr. a fost în relativă descreștere, chiar dacă cercetările arheologice preventive mai ales (în bună parte cu rezultate încă inedite) au îmbogățit baza documentară.

Acestei cărți despre huni și goți hunici îi revine și un alt merit important. Anume, este adresată și publicului larg sau reprezentanților acestuia interesați de istoria veche și arheologie, cu precizarea că întregul demers al autorului garantează, atât cât este posibil, apropierea de semnificațiile vestigiilor. În raport cu această așteptare firească, literatura arheologică românească nu s-a dovedit a fi prea darnică, mai ales în ultima vreme. Partea de ilustrație, a cărei calitate grafică este de excepție, a fost concepută tocmai pentru a completa explicațiile din text. Rezumatul consistent în limba germană și traducerea explicațiilor la ilustrație asigură accesul sporit la o contribuție importantă despre foștii huni și goți hunici, cândva prezenți și la Dunărea inferioară.

Ioan Stanciu

BIBLIOGRAFIE

BÓNA 1990

I. BÓNA, Völkerwanderung und Frühmittelalter (271–895). In: B. Köpeczi (Hrsg.), Kurze Geschichte Siebenbürgens (Budapest 1990), 62–106.

BÓNA/NAGY 2002

I. BÓNA/M. NAGY, Gepidische Gräberfelder am Theissgebiet. I. Monumenta Germanorum Archaeologica Hungariae, vol. 1. Monumenta Gepidica (Budapest 2002).

DIACONU 1979

GH. DIACONU, Despre denumirea și cronologia unor culturi din Dacia romană și regiunile extracarpatice în mileniul I e.n. Stud. și Cerc. Istor. Veche 30/4, 1979, 547–553.

HALSALL 2011

G. HALSALL, Ethnicity and early medieval cemeteries. *Arqueología y Territorio Medieval* 18, 15–27.

HARHOIU 1990

R. HARHOIU, Chronologische Fragen der Völkerwanderungszeit in Rumänien. *Dacia* 34, 1990, 169–208

HARHOIU 1992

R. HARHOIU, Forschungsgeschichte und Forschungsstand der frühen Völkerwanderungszeit in Rumänien. *Dacia* 36, 1992, 99–114.

HARHOIU 1997

R. HARHOIU, Die frühe Völkerwanderungszeit in Rumänien. *Archaeologia Romanica* I (Bukarest 1997).

HARHOIU 1999

R. HARHOIU, Das Ende der Sântana de Mureș-Černjachov-Kultur und die Phase der hunnischen Expansion. In: G. Gomolka-Fuchs (Hrsg.), Die Sântana de Mureș-Černjachov Kultur. Akten des Internationalen Kolloquium in Caputh vom 20. bis 24. Oktober 1995. Kolloquien zur Vor- und Frühgeschichte 2 (Bonn 1999), 59–68.

HARHOIU 2013

R. HARHOIU, Der Schatzfund von Șimleul Silvaniei und die Schlacht von Nedao. *Banatica* 23, 2013, 111–142.

KISS 1991

A. KISS, Die Schatzfunde I und II von Szilágysomlyó als Quellen der gepidischen Geschichte. *Arch. Austriaca* 75, 1991, 249–260.

LĂZĂRESCU 2015

VL.-A. LĂZĂRESCU, Locuirea din Transilvania din ultimele decenii ale provinciei Dacia și până la prăbușirea „imperului hunic” (250–450). *Series Minerva. Acta Europaea* 4 (Cluj-Napoca 2015).

LĂZĂRESCU/CIUPERCĂ/ANTON 2015

VL.-A. LĂZĂRESCU/B. CIUPERCĂ/A. ANTON, The Post-Černjachovian horizon in Wallachia revisited. A case study for the newly discovered site at Ciorani, Prahova County. In: S. Cociș/Vl.-A. Lăzărescu/M. Gui/D.-A. Deac (eds.), *Ad Finem Imperii Romani. Studies in Honour of Coriolan H. Opreanu. Bibl. Ephemeris Napocensis* 8 (Cluj-Napoca 2015), 211–237.

MASEK 2018

ZS. MASEK, Settlement History of the Middle Tisza Region in the 4th–6th centuries AD. According to the Evaluation of the Material from Rákóczifalva-Bagi-földek 5–8–8A sites. *Diss. Arch. Ser.* 3 No. 6, 2018, 597–619.

NEMETI 2010

S. NEMETI, Un mormânt din epoca migrațiilor din Cluj-Napoca. In: H. Pop/I. Bejinariu/S. Băcueț-Crișan/D. Băcueț-Crișan (eds.), *Identități culturale locale și regionale în context european. Studii de arheologie și antropologie istorică. In memoriam Alexandri V. Matei* (Cluj-Napoca 2010), 407–412.

NESTOR 1962

I. NESTOR, Arheologia perioadei de trecere la feudalism. *Studii. Revista de istorie* 15/6, 1962, 1425–1438.

NESTOR 1975

I. NESTOR, Zur Geschichte Siebenbürgens im IV. Jh. u.Z. *Dacia* 19, 1975, 9–11.

OPREANU 2003

C. H. OPREANU (cu colaborarea lui C. Gaiu), Transilvania la sfârșitul antichității și în perioada migrațiilor. *Bibl. Ephemeris Napocensis* 2 (Cluj-Napoca 2003).

PETRESCU 2002

FL. PETRESCU, Repertoriul monumentelor arheologice de tip Sântana de Mureș-Cerneahov de pe teritoriul României (București 2002).

STANCIU 2019

I. STANCIU, The Early Migration and Late Roman Imperial Periods in North-West Romania (the Region of the Upper Tisza River). *Archaeological Evidence and the Context of the Hoard(s) from Șimleul Silvaniei. Ephemeris Napocensis* 29, 2019, 7–88.